

D R I E P A S

Jaargang 6, nummer 2, oktober 1989

HISTORISCHE KRING DUIVEN, GROESSEN, LOO

COLOFON

De DRIEPAS is het verenigingsblad van de Historische Kring Duiven Groessen-Loo. Het verschijnt drie tot vier keer per jaar. Artikelen mogen alleen overgenomen worden na schriftelijke toestemming van de auteur en met bronvermelding.

Abonnementsprijs f. 10,-, voor postabonnees f. 12,50 per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op onderstaande bank- of girorekening. Voor leden van de Historische Kring gratis. Losse nummers f. 4,00. Het lidmaatschap van de Historische Kring bedraagt f. 20,00 per jaar, over te maken op postgiro 49 23 697 of Rabobank rekeningnummer 31.54.07.484 t.n.v. de Historische Kring Duiven Groessen Loo te Duiven

Secretariaat:

A.Th.J. Boss
van Dorth tot Medlertsraat 5
6921 AT D U I V E N

Redactie DRIEPAS:

W.F.W.M. van Heugten, Duiven
Th.M.J. Jonker, Loo

Redactieadres:

zie secretariaat Historische Kring

ISSN: 0921-5549

Omslag:

De Duivense pastorie.
Tekening bij een hinderwetaanvraag uit 1884

EEN WANDELING DOOR DUIVEN ANNO 1949

In een A.N.W.B.-publicatie uit 1949 vonden we een beschrijving van een rondwandeling door onze gemeente. Na enige gegevens omtrent de ligging tussen vijf buurgemeenten, over drie dorpen en "het gehucht Nieuw-Graaf", en de historische achtergrond, wordt onder de kop BEVOLKING vermeld:

"Aantal inwoners 4252. Duiven 1470, Groessen 1890, 't Loo 892.... bijna geheel katholiek."

Of er in en na het jaar van publicatie meer wandelaars dan anders door onze dorpen hebben rondgezworven, is nog maar de vraag. De redactie heeft het namelijk toegestaan dat een argeloze wandelaar vanuit Zevenaar komende in één openingszin van 25 regels, ruim 200 woorden, door Groessen naar de Loowaard wordt gevoerd. Daar schrikt een mens toch wel even van.

Niettemin - "als door 'n poort tussen beide havezathen Rijswijk en de Berenclauw door" - gaat het langs de toen nog schilderachtig gelegen molen op het hoogste punt van Groessen naar de kom van het dorp. De wandelaar/lezer wordt uitvoerig en gedetailleerd ingelicht over het ex- en interieur van de kerk en de toren, en de daarin aanwezige kunstschaten. Via een ommetje over de Woerd en een deel van de processieweg gaat het via de Dorpstraat en de Lijkweg in de richting van de Loowaard. Gewezen wordt op prachtige boerderijen, zoals de Steenheuvel uit 1753. Op welke kruising zgn. Wilhelminabomen hebben gestaan is nu niet duidelijk voor iemand, die de vroegere situatie niet heeft gekend. Eveneens, wandelend over de Loodijk, waarom er gesproken wordt van "het thans geschonden riviergezicht op Huissen en Arnhem". Misschien kunnen oudere inwoners dat vertellen.

De Loowaard is "nog volledig intact". "Bij de rivierovergang naar Huissen een zeer schilderachtige groep oude vissershuisen op 'de Bult', weelderige boerderijen en bongerden aan weerskanten van de straatweg." Er wordt gewag gemaakt van een sage, die vertelt dat het eerste kerkje van 't Loo over de dijk gelegen heeft, en dat ten gevolge van overstromingen het dorp zich verplaatst heeft. "Het plaatsje is deerlijk gehavend door oorlogsgeweld, eerst door een

zware bom midden in de nacht, midden in het dorp, daarna als frontgebied." Achter de kerk is een schilderachtig processiepark met H.Hartbeeld en een bid-kapelletje. Werd de Loostraat echt "Loopad" genoemd, of was de bestrating zo slecht? In ieder geval ging die, veertig jaar geleden, "midden tussen weiden, landerijen en tuinderijen door, ongeveer tweeëneenhalve kilometer voortgaande tot de Molenstraat...." De vernieling van de Duivense bergmolen en de Kloosterhof op de viersprong naar Westervoort blijven niet onvermeld. Door de Veldstraat, "tussen de landerijen met wijde vergezichten door tot aan Duiven." Evenals in Groessen wordt de nieuwsgierigheid geprikkeld als men de raad krijgt aldaar de "merkwaardige parochiekerk" te bezoeken. De beschrijving ervan is echter iets minder uitvoerig dan de Groessense. "In de kerk bevindt zich een herinneringssteen aan generaal-majoor Van Voorst tot Voorst, die op de Ploen gewoond heeft, benevens een grafzerk buiten de kerk." De voormalige bierbrouwerij 'De Star' staat er nog, zo ook de jongensschool aan de Rijksweg, door "ouderen nog de zandweg" genoemd. Weer langs de oude processieweg om de Duivense Woerd, langs 'Ploen' en 'Magerhorst' en de rand van het Duivense Broek, waarvoor op dat moment nog "grote plannen voor de verkaveling en de vruchtbaarmaking" bestaan, "wat wellicht voor de dorpsuitbreiding van grote betekenis wordt." Weer over de Rijksweg "tot aan de boerderij 't Heilig Land naar Groessen terug. Na de spoorwegovergang ziet men het prachtige uitzicht op de Berenclauw."

Zo is deze voor ons ook nog herkenbare rondwandeling gesloten. Voor de ouderen onder onze lezers niet alleen zéér herkenbaar maar vermoedelijk ook dierbaar.

Th.M.J. Jonker, Loo.

KLOKKEN IN DE GEMEENTE DUIVEN (deel 4 en slot)

Van 't luiden der klokken

Bij het begin van deze artikelenreeks over de klokken in de gemeente Duiven werd verwezen naar Johan Huizinga en diens beroemde boek "Herfsttij der Middeleeuwen". Daarin wordt de belangrijke rol van de klokken in het dagelijkse leven van de middeleeuwse mens aangeduid: *Er was een geluid dat al het gedruis van het drukke leven steeds weer overstemde, en, dat, hoe bont dooreenklinkend, toch nooit verward, alles tijdelijk ophief in een sfeer van orde: de klokken. De klokken waren in het dagelijksleven als waarschuwende goede geesten, die met bekende stem dan rouw, dan blijdschap, dan rust, dan onrust verkondigden, dan opriepen, dan vermaanden.* Huizinga roept dit beeld van gedurig luiden van de klokken op als een globale impressie. Ook verwijst hij niet voor meer details naar een van de zeldzame luidinstructies die uit de middeleeuwen werden overgeleverd. Een van deze zeldzame luidinstructies treffen we aan in het *Kerckenboeck* van Groessen. Het is speciaal bedoeld voor de koster hoe en wanneer te luiden. Al lezend in dit merkwaardige document, krijgt men een goed beeld welke rol de klokken in het dagelijks leven van de mensen in de tweede helft van de 16e eeuw hebben gespeeld.

K e r c k e n b o e c k t h o G r o e s s e n

Sedert een paar jaar is het parochiearchief van de St.Andreasparochie van Groessen weer in het bezit van het *Kerckenboeck tho Groessen* van pastoor Jacob Vallick. Het *Kerckenboeck* is niet het origineel maar een copie uit 1692. Wanneer het oorspronkelijke geschreven is, is onbekend. Vermoedelijk moet het geschreven zijn tijdens het pastoraat van Jacob Vallick, d.w.z. tussen 1546 en de jaren zeventig van de 16e eeuw.

Het *Kerckenboeck* is zoals uit de inleiding ervan blijkt een soort handleiding, hoe te handelen bij bepaalde rituelen, wat iedereen geacht wordt daarbij te doen, wat de achtergronden en betekenis

So ver dat hij leeft van den aerd voort
die alre die klocken daer onder op laet
naechen;

Want linden niet die klocken

It die Rooster hoort alle dinge die
inorgens met der sonen opgaen
dies maek te klocken met die middel
klock, Ende dat met die minste klock
voort linden over beliden boorden. Ave
Maria. Tot gelijkenis dat die
Engel Gabriël **MARIA** die boot
Jesay gebroest hadde van der heilige
Lidvuldighs, daer sij den Soen Gottes
ontfangen hadde. Ende dat die linden
aan die werck goorden tot den gebied dat
sij God den Vader dancken Ende loven
sollen, dat hij die menschelycke natuer
vonnent wil ontfangen heeft. Die
heiligen dinges hoort sij dit met de grootste
klocken te linden, Item die verdere
dinges hoort hij te acht minen met de
minste klock. Ende voert te linden
te linden, Ende want daer enige
Festa Duplicia sinnen, so hoort hij
met de middel klock te linden. Ende
voert. Ende met die klocken klock
ander voert te negende halve vier
ende te negen minen of te den vint
daer door te hoer met die twee minste
klocken

zijn, enzovoort. Tevens is het een liber memorialis, waarin de *memorien ende gestifte jaerghetijden, die wy jaerlicx horente halden in onser kerck...* opgesomd worden. De taal waarin het boek is gesteld, is typisch voor het Kleefs/Gelders gebied. De tekst bevat veel dialectwoorden die men thans nog gebruikt.

Uitvoerig staat Vallick in zijn *Kerckenboeck* stil bij de taken van de koster. Naast de directe assistentie bij de kerkelijke vieringen, het dopen van de pasgeborenen en bijvoorbeeld bij het schoonhouden van de kerk, hoort tot zijn taak ook het luiden met de klokken.

V a n ' t l u i d e n d e r k l o k k e n

In de tekst komen de thans nog gangbare klokkentermen voor als kleppen, luiden en beieren. Het kleppen staat voor het geven van een aantal slagen op een stilhangende klok. Het luiden geschiedt met een bewegende klok 'over beide boorden'. Het beieren gebeurt weer met een stilhangende klok met de klepel strak tegen de klok gespannen door middel van een touw en door op dat touw te slaan of te springen kon men korte slagen op de klok maken.

Uit het *Kerckenboeck* laat zich de volgende instructie voor de koster reconstrueren.

Zon- en feestdagen

zonsopgang	drie maal kleppen op de middelste klok, waarna luiden met de kleine klok.
7 uur	afwisselend luiden met de grote en de middelste klok.
8 uur	luiden met alle drie de klokken.
Onder de H.Mis	luiden met de grote klok tijdens de zegening met wijwater en sub elevatione.
12 uur	luiden met de grote klok
Metten/Vespers	in geval in de kerk de metten en de vespers gezongen worden: afwisselen drie maal luiden met de grote en de middelste klok, daarna met alle klokken samen.

zonsondergang drie maal kleppen met de middelste klok, gevolgd door luiden met de grote klok.

Werkdagen

zonsopgang drie maal kleppen op de middelste klok, waarna luiden met de kleinste klok.

8 uur voor de H.Mis luiden met de kleine klok, herhalen om half negen en kwart voor negen met de kleinste klok. Op bijzondere feesten (*festa duplica*) om half negen luiden met de middelste klok en een kwartier later met de kleine en middelste klok tezamen.

12 uur drie maal kleppen met de middelste klok, gevolgd door luiden met de kleinste klok.

zonsondergang drie maal kleppen met de middelste klok, gevolgd door luiden met de grote klok.

Bijzondere gebeurtenissen

Bij het overlijden van een parochiaan: drie maal *overluiden* met de drie klokken, d.w.z. drie maal kort luiden met het kleine klokje, dan klepte de koster drie of vier maal in geval de overledene van het mannelijke geslacht was, en twee maal voor een vrouw. De koster moest beginnen met *overluiden* zodra hem het bericht bereikte en nogmaals als de dode voor de begrafenis naar de kerk gebracht werd. Tijdens de consecratie tijdens de begrafenis diende geluid te worden evenals tijdens de plechtigheid aan het graf. Opvallend dat geen speciale instructie wordt gegeven voor het geval dat een kind was overleden.

Bracht de pastoor het H. Sacrament naar een zieke, dan klepte de koster drie maal in geval het een man betrof en twee maal voor een vrouw.

Bij onweer en storm moest de koster met alle klokken laten luiden. Ook voor de vespers op de avonden voor bijzondere Heiligedagen moest de koster luiden en wel drie maal met alle klokken. Was er geen vespers dan moest hij om drie uur, half vier met de grote klok luiden. Dit om de mensen eraan te herinneren dat het de volgende dag een bijzondere feestdag is en men het werk ernaar kan richten,

aldus Vallick. Het begrip Heilige-dag was nogal ruim. Het omvatte o.a. de zondagen, *aposteldaghe* en de feestdagen van Onze Lieve Vrouw. Voor Kerstavond, de vooravond van Kerstmis, werd dit gebruik van "Heiligavondluiden" in 1986 weer opgevat in de kerken van Duiven, Groessen en Loo.

Beieren

Ofschoon tot voor een tiental jaren geleden nog op menige plaats in het Kleefse land en de Liemers gebeierd werd tijdens de processies en tot in de jaren dertig ook bij andere gelegenheden, is er in het *Kerckenboeck* weinig over dit soort klokkenspel te vinden. Vallick schrijft: *Als het Apostelavonden sinnen, soo hoort hij oock een poos of twe(e) te beijeren met al de klocken; desgelijcken hoort hij ook op den dagh te doen smorgens, als hij anderwerff luijt met de middelklock; soo hoort hij terwijlen met de grootste ende met de minste te beijeren.* Dit ingewikkelde klokkenconcert diende hij en zijn helpers ook te herhalen *op de festa duplica als het schoon geen vierdagh en is buijten der kercken*, dus als het wel een kerkelijke feestdag was maar geen 'zondag'.

A c h t e r g r o n d e n v a n h e t l u i d e n

Opvallend aan het *Kerckenboeck* is de achtergronden die Jacob Vallick telkens geeft bij de beschrijving van een gebruik of ritueel. In zekere zin verkeerde Vallick en de Groessens geloofsgemeenschap in eenzelfde soort crisis als thans. Ook toen is men gaan zoeken naar de achtergronden van de gebruiken om het kaf van het koren te scheiden. Vallick draagt daartoe bij met dit *Kerckenboeck*. Men ontkomt niet aan de indruk dat Vallick het boekje zelfs geschreven heeft met dit doel voor ogen. Ook uit een andere werkje van deze pastoor dat handelde over toveren (verschenen in 1598 te Hoorn) blijkt dat hij ten strijde trok tegen bijgeloof en onkunde. In het *Kerckenboeck* probeert hij de de eenvoudige mensen te beïnvloeden door uitleg te geven over de zin en betekenis van het klokkenluiden. Heel duidelijk probeert hij het klokkenluiden te ontmythologiseren. Vooral aan het klokkenluiden tijdens onweer werd een bovennatuur-

lijke kracht toegekend. Het gelui zou de kracht van het onweer en de bliksem breken: *fulgura frango*, ik breek de bliksem, kunnen we nog op enkele oude klokken in het Kleefs/Gelders grensgebied lezen. Vallick rekent daarmee af. Hij schrijft in de tweede helft van de 16e eeuw: *soo hoort hij met alle die klokken te luijden tot een teijcken, dat ons te samen noodigh is, dat wij den Heere vierichlijck (vurig) bidden ende ons te saemen alsoo met waerachtig berouw tot Godt bekeeren, opdat ons die Heeren niet te saemen en wil in den onweder en laten vergaen.*

W.F.W.M. van Heugten, Duiven

Bronnen en literatuur

- Kerckenboeck tho Groessen, Parochiearchief St.Andreas Groessen (Huis Aerdt). Ook (met voorbehoud) Arch. Aartsb.Utr. XLVI, p.1 ev.
- W. van Heugten: Klokken in de gemeente Duiven, deel 1 Groessen, in DRIEPAS, 1988, nr.2 p.34.
- J. Huizinga: *Herfstij der Middeleeuwen*; Haarlem, 1969, p.2.

'T LOO ALS BEDEVAARTSPLAATS

Het plechtig Jaarfeest der Broederschap
van Onze Lieve Vrouw van het H.Hart.

gevierd op 25 en 26 juli jl. te 't Loo

Het is den lezers der Annalen bekend, dat er 's jaarlijks in de maand Juni of Juli plechtig feest wordt gevierd te 't Loo, in het heiligdom aldaar der H.Maagd onder den titel van O.L.V. van 't H.Hart toegewijd.

Weken te voren liepen er geruchten dat dit jaar 't feest luisterrijk zou zijn.

Ik staakte derhalve mijne werkzaamheden en begaf mij onder de pelgrims, ten einde te zien en te hooren, wat daar gebeurde, en, was aller verwachting te groot, ze is toch ver overtroffen.

Naar ik vernam, was den dag te voren, Zondag 25 juli, het feest meer bepaald geweest voor de Parochianen die, na algemeen de H.Sacramenten te hebben ontvangen, den geheelen dag in gebed hadden doorgebracht.

De ZeerEerw. Pater van Schijndel S.J. had hun gewezen op 't groote geluk hun te beurt gevallen, dat de Broederschap van O.L.V. van 't H.Hart onder hen was gevestigd; zijn Eerw. stelde hen onder Hare bescherming en die van de H.Anna, opdat de bevoorrechte parochie in waarheid zoude zijn: *"Het zuivere geslacht, uitmuntende in klaarheid, gekend door God en door de menschen"*

Ruim 6 uren in den morgen verlieten we met een extra-boot de stad Arnhem en kwamen ongeveer 7 uren in 't Loo aan.

Afgehaald door een muziekkorps, trokken wij door het met vlaggen versierde dorp en werden onder klokgelui en het zingen van 't lied van O.L.V. van 't H.Hart, door de Eerw. HH. Geestelijken het rijk versierde kerkgebouw binnengeleid.

Nagenoeg één uur later werd op dezelfde wijze de Processie van Pannerden en Herwen en Aardt afgehaald, en omstreeks half 10 uur, eene talrijke processie van Elten en aangrenzende gemeenten.

Het kerkgebouw was te klein voor zulk een groot aantal Pelgrims,

en hoewel deze zich moesten behelpen, was de devotie er niet minder om; integendeel de godsvrucht werd door die algemeene deelneming te meer opgewekt.

Onder de stille H. Missen, door de Eerw. Heeren Geestelijken opgedragen, hieven de Pelgrims toepasselijke liederen aan uit de "Gezangen, gebruikelijk bij de Plechtigheden der Broederschap", waardoor de geestdrift, die alom heerschte, werd aangewakkerd.

Na den plechtigen Hoogdienst, opgedragen door den HoogEerw. Kanunnik van Leuffen, Deken en Pastoor van IJselstein, besteedde de ZeerEerw. Pater van Schijndel den kansel en riep den Pelgrims een hartelijk welkom toe, waarna ZijnEerw. door een krachtig en opwekkend woord het onderwerp: "Deze dag is de dag van Gebed en van Genade" behandelde, waardoor de geestdrift nog verhoogd werd.

Na deze talentvolle rede werd met de meest godvruchtige gevoelens door allen aanwezigen aan de plechtige Processie buiten het kerkgebouw deelgenomen, waaronder de aangeheven liederen, hoewel verschillend, tot een toon samensmolten voor den troon der Allerheiligste Maagd.

Na eenige ververschingen genomen en het vriendelijke dorpje bezichtigd te hebben, begaf ik mij om 2 uren weder kerkwaarts, ten einde den plechtigen Rozenkrans bij te wonen. Deze werd met zooveel aandrang gebeden, dat ik de overtuiging kreeg, dat hier den hemel geweld werd aangedaan.

Na afwisselend gezang en gebed begon te half 5 uren het plechtige Lof waaronder de genoemde ZeerEerw. Pater met de meeste hartelijkheid sprak naar aanleiding der woorden: "*Het is de dag, die de Heer gemaakt heeft*" en treffend was voor allen een niet het minst voor mij, toen ZijnEerw. met zooveel vuur uitriep: "Neen, dat is geen menschenwerk, dat heeft God gedaan!"

ZijnEerw. riep alle aanwezigen op tot getuigen van dit gezegde en de gestorte tranen bewezen volkomen de waarheid van zijn gesproken woord.

Eindelijk werden de opdrachten door de kinderen gedaan en de zegen met het Allerheiligste gegeven.

Nogmaals moet ik getuigen, dat ik nog nimmer die bijzondere geestdrift bij zulke gelegenheden heb gezien als hier de Pelgrims bezielde. Den geheelen dag was de kerk met Pelgrims letterlijk ge-

vuld. Onophoudelijk gaven ze door hunne gebeden en lofliederen de schoonste blijken van liefde tot en vertrouwen op O.L.V. van 't H. Hart.

Hoe ongaarne de Pelgrims het heiligdom verlieten, noodzaakte hun toch het te voren bepaalde uur van vertrek, met voldane harten huiswaarts te keeren.

En dat ieder voldaan was, getuigde wat ik op de boot vernam.

Aller woord was één woord: "Als 't God belieft, keeren wij 't volgend jaar terug".

Het verwondert mij niet, dat dit schoonen feest zoo uitmuntend geslaagd is, want bij onze aankomst hoorden wij, dat het onder de bescherming der H. Moeder Anna was gesteld.

Daarom werd bij de opening aanstonds het schoonen lied - naar ik bij toeval heb vernomen vervaardigd door den Zeereerw. Hooggel. Heer Dr. Jansen, Prof. in 't Sem. Rijssenburg - aangeheven; en door den dag werd telkens helhaald dit schoonen woord:

Ontsluit door Uw bede aan den eeuwigen troon

Ons 't hart van Uw dochter en 't hart van Haar Zoon"

Ik kan niet eindigen, zonder mede uit naam aller Pelgrims, alle hulde aan de Zeereerw. Heeren Geestelijken van 't Loo te brengen, die onvermoeid van 't begin tot 't einde tusschen ons waren om alles te regelen en het feest zooveel mogelijk luister bij te zetten.

Arnhem, 7 Aug. 1886

Een ooggetuige

Het hierboven in zijn geheel geciteerde artikel [1] is een belangrijk document voor de geschiedenis van 't Loo als bedevaartsplaats. Het had als zodanig een bescheiden functie sinds de Missionarissen van het H. Hart er in 1875 in de toen pas gebouwde nieuwe kerk de verering van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart op gang gebracht hadden. De anonieme schrijver van het verhaal geeft een verslag van het verloop van een dag waarop van verschillende kanten bedevaarten naar 't Loo kwamen. Hiermee worden de verhalen bevestigd die oudere inwoners van 't Loo in hun jongere jaren nog door de ouderen van toen hebben horen vertellen. Zelfs de oudsten onder de nu levenden hebben zelf niet meer meegemaakt wat de ooggetuige van 1886 beschreven heeft. Wel herinnert menigeen zich hoe de

Missionarissen van het H.Hart uit Arnhem nog jaren na de oorlog op een doordeweekse dag te voet naar 't Loo pelgrimeerden. De eindexamenkandidaten van het katholiek Gelders Lyceum kwamen zeker tot in de jaren vijftig, en wel op de fiets. Aan de andere bedevaarten moet al vroeg in het begin van de 20ste eeuw een eind gekomen zijn.

Het feest voor de parochianen waarover in het artikel gesproken wordt, is nog lang blijven voortbestaan onder de naam Loofeest. Het raakte in onbruik in de tijd van pastoor Dellelijn, maar het is niet bekend in welk jaar precies. Het Loofeest werd gevierd op de laatste zondag van juli zoals dat ook in 1886 gebeurde. Het programma kon gereconstrueerd worden aan de hand van gesprekken met ooggetuigen uit het midden van deze eeuw. Het verliep als volgt. Er was een plechtige hoogmis. Daarna hield de pater die de pastoor was komen assisteren, een lange preek, bij slecht weer in de kerk, bij goed weer in het bosje. Het buske - zo heet het in ons dialect - was toen nog in de oorspronkelijke staat met in het midden een vijver en daarachter een bult, waarop een groot H. Hartbeeld stond met zijwaarts uitgestrekte armen. De predikant stond op deze bult, bij het voetstuk van het beeld, en de parochianen stelden zich op rond de vijver. Na de preek werd er een sacramentsprocessie gehouden, over het kerkhof en achter door het buske langs de Mariakapel.

Tegen de avond was er weer een bijeenkomst in het buske. Na een gebed van de pastoor met opdracht van de parochie aan het H. Hart van Jezus legden de bruidjes die 's morgens de processie hadden opgeluisterd, elk een bos bloemen tegen het voetstuk van het beeld. Vervolgens was er in de kerk een lof, waarbij men de gelegenheid had zich het scapulier te laten opleggen en rozenkransen en andere religieuze voorwerpen te laten zegenen.

Zoals dat in bedevaartsplaatsen pleegt te gebeuren, ontwikkelde zich rond de kerkelijke plechtigheden enige handel. Er waren kramen waar etenswaren, devotionalia en souvenirs te koop werden aangeboden. Van de souvenirs is een porceleinen pijpekop bewaard gebleven met een afbeelding van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart en een inscriptie [2]. Of, en zo ja, hoelang de kramen er nog kwamen toen er een einde was gekomen aan de bedevaarten uit de naburige plaatsen, is niet bekend.

Van degenen die het Loofeest jaar op jaar hebben meegemaakt,

denken velen er met nostalgie aan terug. Vooral de preek onder de hoge, oude beuken blijkt veel indruk gemaakt te hebben. De situatie deed denken aan het optreden van de eerste geloofsverkondigers in onze streken. Je kon je voorstellen dat Werenfried, uit Westervoort naar de Loose bossen gekomen, zó onze verre voorouders had toegesproken.

W.J.Th. Peters, Nijmegen

Voetnoten

NB. Dit artikel verscheen ook in het boekje: *De Liemers op bedevaart*, uitgave Liemers Museum.

[1] Verslag afgedrukt in *Annalen van O.L.V. van het H.Hart*, 4e jaargang, 1 september 1886.

[2] Een artikeltje over deze pijpekop werd gepubliceerd in: *Historische Kring Duiven-Groessen-Loo*, 1986, nr.2, 35-38.

OORLOGSKRONIEK VAN 1689

Aan het lange regeringstijdperk van Frederik de Grote was in 1688 een eind gekomen. Na 40 jaar kwam er een andere vorst op de troon van het keurvorstendom Brandenburg: zijn zoon Frederik III. Tijdens het 25-jarig bewind van Frederik junior vergrootte het land (waartoe ook het ambt Liemers hoorde) zijn niet in alle opzichten gunstige naam als militaire staat. Niet voor niets heette hij de Soldatenkoning. Sinds 1701 was zijn titel "koning van Pruisen".

Nu was het zeker niet alleen Pruisen, dat aanleiding tot oorlog gaf. Driehonderd jaar geleden was half Europa in beroering. Van Engeland tot Turkije, van Portugal tot Zweden waren legers op de been en leed de bevolking onder het domme oorlogsgeweld. Frankrijk was in conflict gewikkeld met Engeland, de Nederlanden en Brandenburg/Pruisen. Stadhouders Willem III, die tevens koning van Engeland was geworden, had de grootste moeite, de strijd tegen Lodewijk XIV en de Duinkerker kapers vol te houden.

Onze streek bleef niet verschoond van oorlogswolingen. In de archieven zien we daarvan de weerslag. Hieronder treft u enkele notities aan op grond van het resolutieboek van het Ambtsbestuur [1].

Op 3 januari 1689 vergaderden in het raadhuis van Zevenaar de richter, schepenen, de schouten van de Liemerse kerkdorpen en gemeenslieden. Ze bespraken het bevel tot levering van rogge, haver, hooi en stro. De haver (275 malder) moest naar het kamp in Wezel worden gebracht. In 'n schip te Emmerik had men te leveren: 83 malder rogge, 36190 pond hooi en 7480 pond stro.[2] De vergadering bepaalde de opeenten, die boven het vorige contingent betaald moesten worden: voor Groessen 9 stuiver en voor Oud-Zevenaar en Duiven 6 stuiver per rijksdaalder.

'n Bijkomend probleem was, dat de keurvorstelijke oorlogskas van Kleef naar Wezel was overgebracht. 't Was geen veilig idee, het geld naar Wezel te moeten brengen..... Men zou eerst eens in Kleef informeren, of de kas voorlopig in Wezel zou blijven. Zo ja, dan wilde men het belastinggeld op de veiligste manier, namelijk met de Emmerikse beurtschipper, laten vervoeren.

't Hele jaar door bleven inkwartiering en andere gevolgen van de

oorlogstoestand de ambtsbestuurders bezighouden. In juli kwam vanuit het hoofdkwartier, dat voor Bonn lag, een aanmaning om achterstallige belastinggelden binnen acht dagen te betalen en goed te letten op de officiële kwitantie. Waarschijnlijk was het al voorgekomen dat belastinggeld in verkeerde handen raakte....

De geheven oorlogsschatting was niet mals. In het tweede halfjaar van 1689 moest het hertogdom Kleef (met het graafschap Mark) 80.000 rijksdaalders Kleefs opbrengen, in drie termijnen te voldoen. Van het ambt Liemers, niet bepaald de rijkste streek van het Kleefse land, werd een bijdrage van ruim 2100 rd. verwacht. Op een verzoekschrift aan de keurvorst kwam als antwoord, dat dit bedrag niet gewijzigd kon worden, maar dat "allergenadigst" goedgevonden werd, bepaalde leveranties, die in 1688 o.a. aan het magazijn van de Hollandse troepen waren gedaan, in mindering te brengen.

Verder is er niet alleen geregeld sprake van "schwäre einquartirung", maar ook van de verplichting, proviandkarren en paarden te leveren. Uit de verantwoording van de aankopen blijkt dat de Groessense kar voor 17 rd. 46½ stuiver werd gekocht van Wilhelm van Huessen, waarna Jelis Busman, radmaker, er voor ruim 5 rd. aan moest repareren. Voorts leverde Arndt Boerboom, schout van Groessen, een paard voor 27 rd. 30 st. Toom en ketting kossten 1 rd. 45 st. Een tweede paard kocht men bij de buitenmolenaar; met inbegrip van haam en toom waren de kosten 38 rd. Verscheidene uitrustingsstukken werden nog aangeschaft, tot een voerzak toe.

Het kerspel Duiven was eveneens gedwongen een kar en twee paarden te leveren. De kar werd voor 15 rd. 33 st. gekocht bij Herman Kaeltjens. Vermoedelijk woonde deze in Westervoort, want als aankoopbedrag staat vermeld: 14 rd. Hollands geld [3]. Aan de glazenmaker werd 1 rd. betaald om het wapen op de kar te schilderen. De twee paarden kwamen uit de stallen van Wilhelm Budt en Gerrit Derxen; de prijzen bedroegen 33 en 27 rd. Toen de paarden en de kar werden "ingelijfd", kreeg de voerman van schout Jan Melcherts nog een malder gerst en haver mee.

Daarnaast hadden de stad Zevenaar en het ambt Liemers samen eveneens voor twee paarden en een proviandkar te zorgen. Bij de heer van Leuwen en Derck van Lahr werden de paarden gekocht en Jelis Busman maakte een kar rijvaardig. De schilder kwam er weer aan te pas om het wapen - naar ik aanneem het Kleefse - aan te

brengen.

'n Eindweegs kunnen we dan, aan de hand van binnengekomen declaraties, de kleine karavaan [4] volgen. De sporen leiden via Emmerik, Rees aan de Panoven, Wezel en "Marie gegen Dinslaecken über" naar Duisburg. Behalve vertering en verblijfkosten waren o.a. 8 el linnen nodig voor acht voerzakken, 2 drinkemmers, 4 hoepels en ander ijzerwerk aan de karren, alsmede een nieuwe zweep, want 'n zekere commissaris Hessel had zijn zinnen gezet op de mooie "handtkarwats" van een der voerlui.

Wanneer we dit jaar min of meer feestelijk herdenken dat prins Willem III drie eeuwen geleden zowel stadhouder van de Republiek der Verenigde Nederlanden als koning van Engeland was, zijn we gemakkelijk geneigd te vergeten, welke offers deze Negenjarige Oorlog onze voorouders heeft gekost. Pas in 1697 maakte de Vrede van Rijswijk een einde aan het oorlogsgewoel.

J.Th.M. Giesen

Voetnoten

1. Oud archief Zevenaar en ambt Liemers, inv.nr. 1196.
2. Van de kosten, die met deze aankopen gemoeid waren, werd ongeveer 80 % vergoed.
3. Tussen de Kleefse en Hollandse valuta bestond ca. 10 % koersverschil.
4. Omdat Oud-Zevenaar onder dezelfde verplichting gebukt ging 't in totaal om acht paarden en vier karren.

EEN NIET ZO OUDE FOTO

In 1963 is de gepensioneerde NS-man Stolk uit Arnhem o.a. in onze dorpen al fotograferend rondgegaan. Vooral (oude) boerderijen genoten zijn voorkeur en zo is een bijzondere collectie ontstaan, waarmee duidelijk kan worden aangetoond hoeveel er inmiddels veranderd is. Af en toe week hij van zijn (zelf gekozen) thema af en fotografeerde hij andere onderwerpen. Zo heeft hij in de buurt van 't Loo onderstaande foto genomen: drie paarden voor een eg, met daarop???

Wie is in 1963 zo tijdens zijn werkzaamheden betraapt?

VERENIGINGSNIEUWS

Landelijke open monumentendag 1989

Onder bijzonder gunstige weersomstandigheden vond op 9 september j.l. de Landelijke Open Monumentendag plaats. De opengestelde panden in de gemeente Duiven ontvingen een paar honderd belangstellenden. Ook de wagen en het depot van de Gelderse Monumentenwacht mochten zich in een ruime belangstelling verheugen.

Opvallend veel mensen van buiten de gemeente bezochten de Duivense monumenten, onder meer uit Westervoort, Zevenaar, Arnhem en Den Haag. Ook de opkomst voor de fietstocht was groot. Zowel aan de tocht van 11 als van 14 uur namen ongeveer veertig personen deel. Deze tochten leidden van Hof Poeldijk en de Magerhorst langs het gemeentehuis en de pastorie naar de Berenklaauw in Groessen. Daar gaf Berenklaauw-kenner J. van Bethraij uitleg en konden de fietsers de oude kelder, het enige restant van de oude havezate, bezichtigen.

Via het Groessense, waar even werd stilgestaan bij de bouwgeschiedenis van de kerk, togen de fietsers naar de Loowaard. Daar gaf prof. W. Peters uit Nijmegen een met anekdotes doorspekte toelichting. Eindpunt van de fietstochten was de Loose kerk waar het kerkzilver was tentoongesteld.

Kalender 1990

Evenals in de voorafgaande jaren verschijnt ook binnenkort de kalender van de Historische Kring voor het jaar 1990. De Scouting zal weer voor de verspreiding zorgen.

De tekeningen, die traditiegetrouw door Marjolijn Rigtering uit Millingen aan de Rijn zijn gemaakt, hebben deze keer de havezaten in de gemeente Duiven tot onderwerp. Omdat deze monumenten erg bekend zijn heeft de Historische Kring gekozen voor tekeningen die gemaakt zijn vanuit een ander punt dan gebruikelijk. Zo werd de Magerhorst vanaf de Ploenstraat getekend, de Berenklaauw vanuit de

weilanden ten zuidoosten van dat gebouw, enzovoort.

De Liemers op bedevaart

In het Liemers Museum kan men tot 2 oktober de tentoonstelling de Liemers op bedevaart bekijken. Aan de hand van vele voorwerpen, die door mensen uit de Liemers waaronder ook verschillende leden van de Historische kring Duiven Groessen Loo, in bruikleen werden afgestaan, krijgt de bezoeker een goed beeld van hoe men te bedevaart trok en trekt. Van Duiven en Loo zijn veel foto's aanwezig van met name de bedevaart naar Kevelaar in de jaren voor de oorlog.

De tentoonstelling probeert een compleet beeld van de bedevaarten vanuit de Liemers op te roepen. Daaronder valt ook de pelgrimstocht van de Liemerse drost te Zevenaar, Johan van de Loe, die in het jaar 1450 Jerusalem en Rome bezoekt. Ook staat men stil bij de vele bedevaartplaatsen in het vroeger land van Kleef en in het bijzonder bij de bedevaarten naar Oud-Zevenaar, Hoog-Elten en 't Loo.

In een speciaal uitgegeven boekje met een tiental opstellen wordt onder andere stilgestaan bij enkele Liemerse mirakels te Kevelaar door W. van Heugten, bij een Groessense bedevaart naar Oud-Zevenaar in de oorlogsjaren door Dr. J. Wolters, en bij de bedevaarten op het einde van de vorige eeuw naar 't Loo door Prof. W. Peters. Prijs van het boekje fl 3,-.

Jaarvergadering

In april 1989 heeft de Historische Kring haar jaarvergadering gehouden, traditioneel in de Ronde Rik van het verzorgingstehuis Thuvine. Een kleine, vaste kern van trouwe jaarvergaderingbezoekers maakte 't het bestuur niet moeilijk, zelfs niet toen een toch altijd wat impopulaire contributieverhoging ter sprake kwam. Met slechts, of toch, één stem tegen werd de toevoeging van fl. 2,50 aan de bestaande contributie goedgekeurd (het m.i.v. 1990 geldende contributiestelsel, zie onder).

In zijn jaarverslag vermeldde de secretaris de eerste, succesvolle

Duivense deelname aan de tweede Open Monumentendag in 1988. Het aantal abonnees en het ledental wisselen elkaar regelmatig op de eerste plaats af, als we naar de kijken naar de groeicijfers. In beide categorieën zijn we de 90 gepasseerd! Ook bleef niet onvermeld hoe de Kring aandacht besteedde aan het feit, dat 1150 jaar geleden Duiven en Groessen in een akte werden geboekstaafd.

De (her-)verkiezing van drie zittende bestuursleden verliep (geen andere kandidaten) vlot (zie onder). Het mag hier nog wel eens herhaald worden: het is én voor de vereniging én voor de betrokkenen niet goed, als de 'last' van een bestuursfunctie steeds door dezelfde personen gedragen wordt.

Na dit zakelijke gedeelte werd voor een uitgebreid gehoor in de grote recreatiezaal door de heer A. Hendriks uit Zevenaar een diageeluidserie over een aantal kerken in de Liemers gepresenteerd.

Voorzitter.

Bestuurssamenstelling

De functieverdeling binnen het bestuur van de Historische Kring is als volgt:

voorzitter: Th.M.J. Jonker (Loo);
secretaris: A.Th.J. Boss (Duiven);
penningmeester: H.J.Th. Derksen (Duiven);
lid: A.J.C. Wolfsen-de Waal (Duiven);
lid: J.F. te Witt (Groessen).

Contributies en abonnementen

lidmaatschap binnen de gemeente Duiven: fl. 22,50
abonnement binnen de gemeente Duiven : fl. 10,00

i.v.m. postbezorging:

lidmaatschap buiten de gemeente Duiven: fl. 25,00
abonnement buiten de gemeente Duiven : fl. 12,50
(losse nummers van de DRIEPAS kosten fl. 4,00)

INHOUDSOPGAVE

Th.M.J. Jonker:

Een wandeling door Duiven anno 1949 25

Dr. W. van Heugten:

Klokken in de gemeente Duiven; deel 4
en slot: Van 't luiden der klokken .. 27

Prof.Dr. W. Peters:

't Loo als bedevaart 33

J.Th.M. Giesen:

Oorlogskroniek 38

Een niet zo oude foto 41

Verenigingsnieuws 42